

**SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE**
Series C
Faculty of Humanities
7 (2001)

**LANŠKROUNSKÉ GYMNAZIÁLNÍ STUDENSTVO
19. STOLETÍ A JEHO VLIV NA ŽIVOT MĚSTA
(Sonda do sociálních poměrů)**

Marie Macková
Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí

Střední školství 19. století ve vzájemných vztazích s okolní společností je v současnosti ne příliš prozkoumanou částí života v českých zemích té doby. Přitom patří jako zcela nedílná součást k životu velkých i malých venkovských měst. Nalézt odpovídající vztahy je možné jak pomocí statistické metody, tak sociologickým rozbohem, hledáním jednotlivých konkrétních faktů i příběhů, právě tak jako pokusem o konstrukci modelů chování. V rámci následujícího stati by neměl chybět rozbor ekonomické roviny tohoto problému a postižení alespoň některých společenských dopadů. Jedinečným pramenem pro takový rozbor jsou katalogy gymnázia, obsahující značné množství údajů jak pro statistiku tak pro další srovnání. Doplňkově jsou využity další dostupné zdroje informací týkající se města Lanškrouna, především pak archivní fond Archiv města Lanškrouna, sekunderně např. archivní fond Okresní úřad Lanškroun.

Snaha o zřízení vyššího školství ve městě Lanškrouně se poprvé objevila zřejmě v rámci všeobecného občanského hnutí roku 1848. Téměř kompletně jazykově německé město soustředilo v té době pozornost především do roviny sociální a právní, minimálně jazykové či národnostní.¹⁾ Za nedílnou součást projevu sebeidentifikace tamních měšťanů je třeba pokládat i požadavek týkající se gymnázia. V té době nemohl mít jiný než deklarativní charakter. Pro úspěšnou realizaci bylo třeba vyčkat souběhu příznivých okolností. Za takové může být pokládána například přiměřená ekonomická stabilita města a jeho obyvatel, dostatečně zainteresovaní a akceschopní lidé v jeho vedení, převažující souhlas obyvatelstva, především té jeho části, která disponovala volebním právem, a v neposlední řadě

1. K problému tohoto období např. Macková, M.: K vývoji chápání německého vlastenectví v Lanškrouně druhé poloviny 19. století. In. Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu. Litomyšl 1998, s. 181 – 187. Konfrontovat lze se zápisy městské kroniky uložené ve Státním okresním archivu Ústí nad Orlicí (dále jen SKA ÚO), Mezifundová sbírka kronik (dále jen MFSK), kniha č. 152.

dostatečně vlivní příznivci takové myšlenky mimo město. Všechny tyto okolnosti se navzájem potkaly až na počátku 70. let 19. století. Město se ekonomicky zotavovalo z problémů, které mu přinesla válka v roce 1866.²⁾ V jeho čele stál energický Josef Niederle, německý liberál, jehož aktivity i kontakty zasahovaly daleko za městské hranice.³⁾ Zvenčí realizaci myšlenky účinně podporoval například zemský školní inspektor Johann Maresch.⁴⁾ Následkem spojení všech těchto příznivých okolností bylo lanškrounské gymnázium s německým vyučovacím jazykem zřízeno v roce 1872.⁵⁾ Vlastní budovu získalo o dva roky později. Honosná, pohodlná stavba na náměstí se stala nejen sídlem školy, plnícím její praktické potřeby, ale zároveň sebevědomým vyjádřením identity města.⁶⁾ Školská instituce byla zřizována pro domácí synky, aby napříště nemuseli hledat vzdělání mimo hranice rodného města. Nicméně již v počátcích byla deklarována i prestižní poloha tohoto snažení. Totiž zapojit školu do existujícího řetězce gymnázií a zvýšit tak váhu a známost města. V každém případě gymnázium ovlivnilo jeho život do roku 1914 dost významným způsobem v mnoha rovinách, z nichž některé jeho zakladatelé sice možná předpokládali, ale nikde veřejně nedeklarovali.

Pro zhodnocení vlivu gymnázia na život okresního města Lanškrouna byly vzaty školní roky odpovídající prováděnému sčítání lidu, tedy školní rok 1880/81 a školní rok 1900/01.⁷⁾ Takto zvolené období mapuje jednak dobu velmi záhy po vzniku ústavu oproti době, kdy šlo již o celkem všeobecně známé a zaběhnuté učiliště. Navíc lze ve struktuře studentstva pozorovat odraz změn, k nimž v té době ve městě, především v rovině politické, došlo. Pro město Lanškroun zřízení tohoto typu školy znamenalo výrazný zásah do vlastní struktury obyvatelstva a zároveň i do celého života. A není pochyb, že v roce 1900 se již tento, původně zřejmě neobvyklý, *vpád* dost specifické skupiny lidí stal běžnou součástí městského života. Protože však šlo o neustále se proměňující skupinu obyvatel, je třeba počítat se stále trvajícím vzájemným ovlivňováním. Ve městě, jehož počet obyvatel se tehdy pohyboval těsně pod 6 000 obyvateli, během školního roku žilo zhruba 200 – 280 studentů.⁸⁾ Z toho trvale byla jen o něco méně než polovina cizích, kteří ve městě studovali a bydleli v podnájmech.⁹⁾ Kromě toho existovala ještě skupina studentů,

2. O tom podrobněji např. Macková, M.: město Lanškroun jako válečné předpolí roku 1866. In: *Documenta Pragensia XVI, Města versus katastrofy*. Praha 1998, s. 245 – 256. Tam také další literatura.
3. Podrobněji o něm Macková, M.: Josef Niederle. Lanškroun 1995, 28 s.
4. O něm podrobněji Kotyza, O. – Smetana, J. – Tomas, J. a kol.: Dějiny města Litoměřic. Litoměřice 1997, s. 407 a předch., včetně další literatury.
5. Vznik školy dobovou optikou podrobně popisuje jak kronika gymnázia SOKA ÚO, MFSK, kniha č. 596 tak kronika města SOKA ÚO, MFSK, kniha č. 152. Tématu se věnuje Sekotová, V.: Německé gymnázium v Lanškrouně 1872 – 1938. In: *Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí*, 5, 1994, s. 44 – 49.
6. Dokonce tak výrazným, že se budova v průběhu doby stala synonymem instituce a následně, když se gymnázium stalo českým a bylo třeba najít cestu k vlastním německým počátkům, stala se budova zástupným fenoménem. Tradiční *školní výročí* jsou totiž v Lanškrouně vázána na otevření budovy (v níž škola sídlí doposud), nikoliv na vznik instituce. Jak dokládají i oba novodobé gymnaziální almanachy z let 1974 a 1994. Almanach gymnasia v Lanškrouně k 25. výročí prvních českých maturit a k stému výročí otevření budovy gymnasia. Lanškroun 1974. Gymnázium Lanškroun. Almanach k 120. výročí otevření gymnázia. Lanškroun 1994.
7. Všechny následující číselné i strukturní údaje byly vypočítány a sumarizovány na základě hlavních katalogů školního roku 1880/81 a 1900/01 z archívního fondu Gymnázium Lanškroun, uloženého v SOKA ÚO.
8. Ve školním roce 1880/81 to bylo 258 studentů na počátku školního roku a 247 studentů na jeho konci. Ve školním roce 1900/01 začínalo 204 studentů, končilo jich 205.
9. Ve školním roce 1880/81 bydlelo v podnájmech po městě celkem 133 studentů, ve školním roce 1900/01 jich bylo 71.

kteří se sice v Lanškrouně nenarodili, ale během studií jejich rodiče dočasně v Lanškrouně působili, případně se sem natrvalo, čas od času dokonce v důsledku synových studií, přestěhovali. Studenty je tedy třeba považovat za poměrně významný ovlivňující faktor v životě města. Vzhledem k maximální propustnosti tehdejšího středního školství tvořili velmi proměnlivou a pohyblivou skupinu, jejíž členové střídali školní ústavy s německým, ale i českým vyučovacím jazykem po celé monarchii částečně nedobrovolně, například pro nevyhovující prospěch či neshody s rozhodující částí pedagogického sboru, částečně z jiných důvodů, třeba proto, že jejich rodiče změnili bydliště. Celá skupina studentstva ve městě byla navíc specificky profilována podle věku. *Úmrtnost* během studia byla průběžně nesmírně vysoká a nevyrovnaly ji ani příchody starších kolegů z jiných ústavů, kteří nastupovali průběžně do vyšších ročníků. Počet maturujících studentů byl vždy více než o polovinu menší než počet těch, kdo nastoupili do prvního ročníku.¹⁰⁾

Podle vyznání bylo lanškrounské gymnázium poměrně jednotnou záležitostí. Drtivá většina studentů náležela k římskokatolické církvi. Ve sledovaném školním roce 1880/81 tam lze zaznamenat dost zajímavou židovskou pospolitost, která bude ještě dále zmíněna, ale ta během následujících dvaceti let zcela vymizela. Evangelíci se mezi studentstvem objevují naprosto ojedinelé ve školním roce 1880/81, ve druhém zkoumaném období vůbec ne.¹¹⁾ S ohledem na to gymnázium zaměstnávalo stálého římskokatolického učitele náboženství, židovský učitel náboženství byl pravidelně uváděn jako externista.

Vyučovacím jazykem gymnázia byla němčina. Ve školním roce 1880/81 nebyla součástí platného oficiálního formuláře hlavního katalogu rubrika, která by byla obdobou rubriky *Kommunikationssprache* z tehdejšího formuláře pro sčítání lidu. Ve školním roce 1900/01 registroval hlavní katalog u každého studenta *Muttersprache*. Na rozdíl od termínu, kterého užívala dobová statistika ve sčítání lidu a který pro všechny zúčastněné připouštěl rozdílné výklady, byl termín školské administrativy jednoznačnější. Kromě dvou měli všichni studenti lanškrounského gymnázia zapsanou jako mateřskou řeč němčinu. Dva, kteří jednotu porušili, měli uveden mateřský jazyk "čechoslavisch. Poněkud neobvyklý výraz byl v obou případech dílem třídního profesora latináře Franze Pietsche.¹²⁾

O tom, že studentstvo i jinak tvořilo docela pestrou směsici, vypovídá porovnání jejich míst narození. Jistě tento údaj ne vždy vypovídá o právě aktuálním místě

10. Ve školním roce 1880/81 začínalo první ročník 44 studentů a končilo 40 studentů, maturitní třída měla 21 studentů. Ve školním roce 1900/01 začínalo studovat 46 studentů, na závěr školního roku jich ve stejné třídě bylo 47, maturitní ročník měl tehdy pouhých 14 studentů. Mezi těmito dvěma údaji je v obou sledovaných letech sestupná řada stále početně slabších tříd.

11. Ve školním roce 1880/81 tu studoval syn evangelického faráře z Lozic a kromě něj 7 dalších studentů tohoto vyznání, kteří všichni pocházeli z nedalekých obcí Čermná a Nepomuky, kde měl sídlo reformovaný sbor. Ačkoliv v roce 1880/81 se ještě neregistrovala mateřská řeč studentů, právě tyto případy svědčí o tom, že gymnázium s německým vyučovacím jazykem v té době poskytovalo vzdělání i lidem, pro něž byla téměř jistě mateřštinou čeština. Obě obce byly v naprosté většině jazykově české. Ostatně z těchto 7 studentů jen dva nejlepší neměli problémy s němčinou, všichni ostatní, i když jinak nešlo o podprůměrné žáky, byli i ve vyšších třídách v tomto předmětu průběžně ohrožováni nedostatečnou (nikdy ji však nedostali ve druhém pololetí, aby jim znemožnila či zpomalila další studium).

12. Vzhledem k tomu, že jeden z těchto dvou studentů byl pozdější významný český historik umění meziválečného období Josef Cibulka, není pochyb o tom, že jeho tehdejší gymnaziální třídní respektoval při vyplňování úředního formuláře skutečný stav věcí.

bydliště studentových rodičů, ale přesto dokumentuje střeoevropský rozměr, který do pomezí Lanškrouna s gymnazisty přišel. Následující tabulka uvádí četnost míst narození studentů, kteří se v uvedený rok alespoň část školního roku na lanškrounském ústavu vyskytovali. Pouze u těch, jejichž místem narození není město Lanškroun, ale jejich rodiče tam aktuálně bydleli, je tato skutečnost alespoň statisticky zaznamenána. Většinou se jednalo buď o děti státních či soukromých úředníků, kteří právě sloužili ve městě, nebo šlo o částečné sirotky, jejichž matka se přestěhovala do Lanškrouna právě na dobu synových studií.

Místa¹³⁾ narození studentů, zapsaných na lanškrounské gymnázium ve školním roce 1880/81 a 1900/01 (určení země je uvedeno pouze v případě, že lokalita leží mimo území Čech a Moravy) (TČL – označuje studenta, jehož místem narození není Lanškroun, ale jeho otec či matka v daném školním roce v Lanškrouně bydleli a on bydlel s nimi na stejné adrese):

Albrechtice 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Ausee (Morava) (?)¹⁴⁾ 1880/81 - 3 (všichni TČL), 1900/01 - 0
Bartošovice 1880/81 – 2, 1900/01 - 1
Benátky nad Jizerou 1880/81 – 1, 1900/01 – 0
Bochov 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Bošov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Bošovice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Brno 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Bukovice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Bukurešť (Rumunsko) TČL 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Bukurešť (Rumunsko) 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Citkov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Čenkovice 1880/81 – 9, 1900/01 - 5
Čenkovice TČL 1880/81
Černá Hora 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Červená Voda 1880/81 – 5, 1900/01 - 1
Česká Třebová 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
České Budějovice 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
České Libchavy 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
České Petrovice 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Čistá 1880/81 – 1, 1900/01 - 1
Damníkov 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Dlouhoňovice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Dolní Čermná 1880/81 – 2, 1900/01 – 1
Dolní Dobrouč 1880/81 – 0, 1900/01 – 1
Dolní Houžovec 1880/81 – 0, 1900/01 - 3
Dolní Libchavy 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Dolní Třešňovec 1880/81 – 3, 1900/01 - 4

13. Lokality z Čech a Moravy byly blíže určeny na základě Seznamu míst v království Českém. Praha 1893 a Administratives Gemeindelexikon der Čechoslovakischen Republik. II. Mähren und Schlesien. Prag 1928. Stejného původu je i případné bližší rozlišení podle okresů.

14. Takto označené lokality se nepodařilo běžným způsobem v rámci dané doby blíže identifikovat.

Dřevíkov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Dürenkrut (Dolní Rakousko) 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Dürr – Ansdorf (Pruské Slezsko) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Feldsberg (Dolní Rakousko) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Floridsdorf (Dolní Rakousko) (t.č. Dürenkrut) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Freudenthal (Rakouské Slezsko) 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Fürstenfeld (Štýrsko) TČL 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Glognitz (Dolní Rakousko) TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Hadersfeld (Dolní Rakousko) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Hainburg (Dolní Rakousko) TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Heroltice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Heřmanice 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
 Heřmanice TČL 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
 Hnátnice¹⁵⁾ TČL 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
 Hodkovice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Hohenau (Dolní Rakousko) TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Holice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Horní Dobrouč¹⁶⁾ 1880/81 – 3, 1900/01 - 2
 Horní Heršpice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Horní Třešňovec 1880/81 – 2, 1900/01 - 2
 Humpolec 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Hvězda 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Choceň 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Chrudim TČL 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Chvalšiny (TČL) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Jablonné nad Orlicí 1880/81 – 3, 1900/01 - 0
 Jakobovice 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
 Janov 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
 Jedlí TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Jedlina 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Jevíčko 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Kameničná 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Karlov¹⁷⁾ 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Kisch-Hallapp (Uhry) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Knapovec 1880/81 – 2, 1900/01 - 3
 Kostěnice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Králíky 1880/81 – 1, 1900/01 - 1
 Krasíkov 1880/81 – 1, 1900/01 - 1
 Kravaře (TČL) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Křižanov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0

15. Vzhledem k tomu, že všechny lokality jsou blíže identifikovány pouze parametrem země, nikoliv okresu, jsou některé z nich obtížně rozlišitelné. Friedrichswald lze právě tak dobře zařadit na okres Liberec i Žamberk.

16. Viz pozn. č. 15. V tomto případě se pod stejným německým názvem může v Čechách skrývat ještě obec na tehdejší okrese Broumov, Frydlant, Polička a Děčín. Všechny možnosti jsou poměrně stejně pravděpodobné, jedná se o oblasti, kde lze bez problémů nalézt jazykově německé obyvatelstvo.

17. I obcí s tímto jménem bylo více, na Moravě minimálně na okresech Rýmařov a Osoblaha.

Kunčice 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Kunčina Ves 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Kunštát 1880/81 – 2, 1900/01 - 1
Květín 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Kynžvart 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Lanškroun 1880/81 – 65, 1900/01 - 61
Laudon 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Letohrad 1880/81 – 2, 1900/01 - 2
Letovice 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Libiva 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Limberk¹⁸⁾ 1880/81 – 1, 1900/01 – 0
Linhartice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Lipník 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Lité 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Litoměřice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Litomyšl TČL 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Lomnice TČL 1880/81 – 0, 1900/0 - 1
Lozice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Lubník 1880/81 – 2, 1900/01 - 1
Lukavice 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Luková 1880/81 – 3, 1900/01 - 1
Malý Třebáň 1880/81 – 1, 1900/01 - 1
Mannersdorf a. d. March (Dolní Rakousko) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Městec Králové 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Michlowitz (?) (Morava) 1880/81 – 1, 1900/01 – 0
Mírov 1880/81 – 1, 1900/01 - 1
Mistelbach (Dolní Rakousko) 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Mladá Boleslav 1880/81 – 1, 1900/01 – 0
Mohelnice 1880/81 – 1, 1900/01 - 2
Moravská Třebová 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Nagy-Röcze (Uhry) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Nebeská Rybná 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Němčice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Nepomuky 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Netolice TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Nicklsdorf (okr. Most)¹⁹⁾ 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Nová Ves²⁰⁾ 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Nový Bydžov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Odry (Slezsko) 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Oldřichovice 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Olomouc 1880/81 – 1, 1900/01 - 0

18. Ovšem název Laubendorf nese ještě minimálně obec Odralovice v okrese Karlín.

19. Pokud místo nemělo na konci 19. století oficiální českou variantu svého názvu, je blíže označeno okresem.

20. Nejbližší k Lanškrounu, kterou lze určit jako nacházející se na Moravě, je Nová Ves v okrese Moravská Třebová, další patří do okresů Frývaldov, Město Libavá, Staré Město, Rýmařov, Slavonice, Vízberk či Vranov.

Opatov 1880/81 – 1, 1900/01 - 1
Orlíčky 1880/81 – 1, 1900/01 - 1
Ovčárna 1880/81 – 1, 1900/01 – 0
Polnička 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Poutnov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Praha 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Plawo (Halič) 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Polička 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Prostějov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Prostřední Libchavy 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Přelouč 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Přívrat 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Rokytnice 1880/81 – 3, 1900/01 - 1
Roudnice TČL 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Rožmitál u Broumova 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Ruda nad Moravou 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Rudoltice 1880/81 – 2, 1900/01 - 7
Rybníček 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Rybník 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Rýdrovice 1880/81 – 0, 1900/01 - 3
Rychnov 1880/81 – 0, 1900/01 - 3
Řečkovice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Říčky 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Salmthal (okr. Jáchymov) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Sázava 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Sedlec 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
Semanín 1880/81 – 2, 1900/01 - 1
Schrick (Dolní Rakousko) 1880/81 – 0, 1900/01 – 1
Skřínce 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Skuhrov 1880/81 – 1, 1900/01 - 2
Slavoňov 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
Staré Město na Moravě TČL 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Staré Město na Moravě 1880/81 – 3, 1900/01 - 0
Studánka²¹⁾ 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
Stříbro 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Stříhanov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Studené 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Svitavy 1880/81 – 5, 1900/01 - 6
Špičlice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Štíty 1880/81 – 2, 1900/01 - 4
Štýrský Hradec (Štýrsko) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Tábor TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Tatenice 1880/81 – 2, 1900/01 - 3
Těchonín 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
Tlustofousy 1880/81 – 1, 1900/01 - 0

21. Tato lokalita byla určena jako náležející do Čech. Tam však může patřit do okresů Česká Lípa, Lito-
měřice, Liberec, Rumburk, Děčín, Trutnov nebo Jindřichův Hradec.

Trmice TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Trpík 1880/81 – 0, 1900/01 - 4
 Třebářov 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Třebářov (TČL) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Třebeňovice 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Turnov 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
 Überdörfel (okr. Litomyšl) 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Uherský Ostroh 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Unter Gänserndorf (Dolní Rakousko) 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Ústí nad Orlicí 1880/81 – 3, 1900/01 - 2
 Valteřice 1880/81 – 0, 1900/01 - 2
 Velký Třebářov 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Vendolí 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
 Vídeň 1880/81 – 3, 1900/01 - 1
 Vídeň TČL 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
 Vlašim 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Vranovská Ves 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Vysoké Mýto 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Wilfersdorf (Dolní Rakousko) TČL 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Zábřeh 1880/81 – 4, 1900/01 - 1
 Zombor (Uhry) 1880/81 – 1, 1900/01 - 0
 Žamberk 1880/81 – 2, 1900/01 - 0
 Žatec 1880/81 – 0, 1900/01 - 1
 Žichlínek 1880/81 – 1, 1900/01 - 3
 Žlutice 1880/81 – 0, 1900/01 - 1

Uvedený přehled 180 lokalit naznačuje, že *přespolní* studenti nepocházeli pouze z okolí Lanškrouna. Na území tehdejšího politického okresu Lanškroun se kromě okresního města nacházelo pouze 27 míst.²²⁾ Ve školním roce 1880/81 z nich pocházelo 37 studentů, z Lanškrouna jich bylo 65. Ve školním roce 1900/01 jich bylo z obcí okresu 52, z Lanškrouna 61. Za širší okolí může být pokládáno území sousedních okresů, z nichž ovšem například lokality z politického okresu Vysoké Mýto se vyskytují zcela výjimečně. Naopak nejbližší moravské okresy jsou zastoupeny relativně početně. Uvažovat se dá ještě nad regionem Hřebečsko, který byl ve sledované době aktuálním pojmem a v Lanškrouně, ležícím na jeho samém západním okraji, mezi obyvateli vnímaným fenoménem.²³⁾ Avšak ani tyto lokality nejsou zastoupeny výrazně více než jiné. Zato viditelný vliv měly liechtensteinské statky po celé monarchii. Řada studentů se v Lanškrouně objevila na základě profesních vazeb svých otců právě na tento majetkový komplex. Především z úřednických kruhů pocházeli studenti, jejichž místa narození se nacházela v Dolním Rakousku (celkem 12 lokalit). Úřednictvo a příslušníci svobodných povolání, především technická inteligence, stojí za ještě vzdálenějšími lokalitami v Uhrách (tři místa naroze-

22. Toto číslo ovšem za předpokladu, že všechny lokality, které připouštějí několikerou možnou interpretaci, budou vykládány jako ty nejbližší ležící na území okresu..

23. Územní vymezení tohoto poněkud komplikovaného útvaru, včetně základní literatury k problému Macková, M.: Hřebečsko – region, který zmizel. In: Scientific papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 3, Pardubice 2000, s. 131 – 136.

ni), v Rakouském Slezsku či Štýrsku (po dvou lokalitách) nebo v Pruském Slezsku, Haliči či dokonce v Rumunsku (po jedné lokalitě).

Stejně rozmanitou společnost naznačuje i porovnání podle profese otců. Tady však, na rozdíl od předchozích údajů, lze jakési trendy určit. Vzdělání tohoto typu si mohl dovolit poskytnout svému synovi člověk alespoň přiměřeně majetný, i když tuto polohu bylo možné vyrovnat nejrůznějšími stipendii, výnosy dobročinných nadací, příspěvky mecenášů a podobnými jinými cestami dobročinnosti, případně u starších studentů i jejich vlastní výdělečnou aktivitou. I za předpokladu ekonomické dostatečnosti však musela být v prostředí rodiny vůle k tomu, aby právě jejich syn studoval. Bylo nutné, aby byl postradatelný například pro další chod živnosti či zemědělské usedlosti, případně bylo nutné nalézt východisko pro řešení tohoto problému. V rodině muselo vůbec vzniknout povědomí o užitečnosti, případně příštití výhodnosti takového studia. A konečně mladík musel mít alespoň základní schopnosti pro náročnější studium. I když toto kritérium nezřídka především u vyšších sociálních vrstev nebylo příliš bráno v úvahu, případně na něj rodina nazírala zcela odlišně než následně pedagogové zvoleného, v tomto případě lanškrounského, gymnázia. Přesto lze objevit značně široké spektrum prostředí, odkud studenti pocházeli.

Přehled profesí otců studentů studujících na lanškrounském gymnáziu ve školním roce 1880/81 a ve školním roce 1900/01:²⁴⁾

	1880/81	1900/01
agent	2	0
barvíř	1	0
bělič	1	0
cukrář	3	1
dělník tovární	0	1
dělník zemědělský	0	1
dílovedoucí	0	2
dohlížitel na dráze	0	1
dohlížitel penzionovaný	0	1
familiant	3	0
farář (evangelický)	1	0
fotograf	0	1
hajný ²⁵⁾	2	0
hajný penzionovaný	0	1
hlídač noční	0	1
hostinská	0	2
hostinský	8	9
chalupník	4	1
inženýr ²⁶⁾	0	2

24. Do tohoto přehledu nejsou zahrnuty synové vdov, jejichž struktura je rozebrána dále, ovšem nikoliv podle původní profese otce, která často není zjistitelná, ale podle postavení, případně profese žijící matky. Pokud se v následujícím přehledu objeví ženy, pak buď prokazatelně nejde o vdovy, nebo jejich stav nelze zjistit, protože byla zapsána pouze jejich profese.

25. Personál lesní správy, jak městské, tak například velkostatků, býval ve svých špičkách zařazován mezi úřednictvo a v nižších kategoriích mezi zaměstnance či služební personál. Pro možnou různorodost byl zde jednotně ve všech kategoriích zařazen mimo přehled úřednických profesí.

kočí	0	1
kolář	0	1
kolportér	1	0
kovář	2	1
kramář	0	1
krejčí	2	3
krupař	0	1
lékárník	2	0
lékař	2	0
lékař hraběcí soukromý	1	0
lékař okresní	0	1
lékař plukovní	1	0
lékař praktický u Severní dráhy	0	1
lékař soudní	1	0
lesní	1	1
lesní kontrolor	0	1
majitel realit	1	1
majitel továrny na likéry	1	0
měšťan	1	0
mlynář	5	2
nádeník	2	0
nadlesní	1	0
notář	1	0
nožíř	1	0
obchodník	22	5
obchodník s dobyt看em	1	0
obchodník s knihami	1	0
obchodník s kůží	1	0
obchodník s masem	0	1
obchodník s máslem	1	0
obchodník s moukou	1	0
obchodník s obilím	1	0
obchodník podomní	2	1
obchodník střížním zbožím	2	3
obchodník s textílem	1	1
pekař	2	2
penzista (liechtensteinský) ²⁷⁾	1	0
pojezdny	0	1
polesný	1	0
profesor gymnázia	0	1
punčochář	1	0
rabín	1	0
revírník	1	0

26. Blíže nespecifikovaní, takže nezařaditelní mezi soukromé úřednictvo velkostatků, kam převážně takto vzdělaná inteligence náležela, pokud nebyla ve státních či samosprávných službách.

27. Blíže nespecifikovaný, což sice zabraňuje určit, zda šlo o úředníka, či jinak postaveného zaměstnance, ale zároveň dokazuje, jak výraznou sociální kategorií bylo jeho postavení v rámci venkovského města 80. let 19. století.

ředitel měšťanské školy	2	0
řemenář	1	0
řezník	2	3
sklenář	0	1
sluha na gymnáziu	1	0
soukeník	2	0
soukromník	20	4 ²⁸⁾
speditér	1	1
strážník městské policie	0	1
strojvůdce	0	1
šafář	0	1
šindelář	1	0
švec	2	11
tkadlec	18	8
tkadlena	0	1 ²⁹⁾
továrník – výroba bavlněného zboží	1	0
továrník – zlaté a stříbrné zboží	0	2
továrník – bez bližší specifikace	1	1
truhlář	0	5
truhlářský pomocník	0	1
učitel	9	25
uzenář	0	1
venkovan	2	3 ³⁰⁾
výhybkář	0	2
výrobce lněného zboží	0	1
zámečnick	1	1
zedník	1	1
zemědělec	28	28 ³¹⁾

V uvedeném přehledu je registrováno 90 profesí, u nichž se četnost výskytu místy dost radikálně mění. Započítány jsou i profese otců z Lanškrouna, takže v některých případech je výsledné číslo nepochybně ovlivněno i procesy probíhajícími aktuálně v tamní sociální struktuře. Některé ukazatele však mají všeobecnější charakter. Situace přímo v Lanškrouně se nepochybně promítá do razantního úbytku obchodníků, jejichž synové studovali ve školním roce 1900/01. Počátek 20. století je totiž ve městě jednoznačně ve znamení ústupu samostatných obchodníků ve prospěch růstu vlivu družstevního a jinak skupinově organizovaného obchodování. Zřejmé ekonomické oslabení této skupiny se projevuje jak jejím početním oslabením v městském zastupitelstvu, tak propadem do nižších volebních kurií při obecních volbách.³²⁾ Zřetelné ekonomické oslabení se projevilo také výrazným snížením počtu synů na studiích, byť v té nejlevnější variantě – v místě bydliště.

28. Nápadný rozdíl v obou hodnotách vychází především z toho, že kategorie soukromník nebyla již v roce 1900 považována za tak všeobjímající, jako o 20 let dříve.

29. V tomto případě jde o nemanželské dítě, u něhož je otec označen jako neznámý.

30. Viz pozn.č. 56 a text k ní náležející.

31. Tato kategorie byla stanovena poněkud uměle sloučením všech rolníků bez ohledu na případnou velikost jejich majetku, protože z ní vyplývající sociální postavení nelze ze zápisů hlavního katalogu bezesbytku rozlišit.

Naopak téměř stejně dramatický propad tkalců vypovídá o ústupu tohoto řemesla všeobecně. Opačnou tendenci má zaznamenaný výskyt studentů učitelských rodin. Souvisí to jistě s určitou profesí a přiměřenou materiální stabilizací venkovského učitelstva v té době a nepochybně také s tím, že právě toto bylo prostředí, v němž bylo vzdělání jako životní investice uznáváno. Ke stejnému chápání odkazuje i trvale vysoké číslo studentů, pocházejících ze zemědělského prostředí. Zde to zároveň byla cesta, jak zabezpečit další syny v rodině, a přitom nedrobit pozemky a neoslubit podstatu rodinného hospodářství.³³⁾ Ve druhém sledovaném období se nově objevují profese dělnické a mírně narůstá počet studujících řemeslnických synků, což jistě souvisí se zlepšením hmotných poměrů v takových jednotlivých rodinách. Ve hře však v této době již může být určitá mýtizace státní služby, která jednak zaručovala *službu pod penzí* a jednak i na docela nízkých stupních přinášela poměrně čestné společenské postavení, i když mnohdy podstatně hůře honorované, než byla kvalifikovaná řemeslnická i dělnická práce. Další početnou sociální skupinu tvořili synové státního a soukromého úřednictva. Jejich složení bylo modifikováno jednak již zmíněným liechtensteinským velkostatkem, ale možná stejně výrazně i přítomností státní tabákové režie ve městě. Na lanškrounském gymnáziu studovali nejen synové právě tam sloužících úředníků, ale i jejich kolegů z jiných míst, kde buď gymnázium nebylo, nebo bylo synka třeba *operativně přesunout* na jiný ústav.

Přehled postavení otců, kteří patřili mezi úřednictvo státní i soukromé. V tomto okruhu je skladba následující:

	1880/81	1900/01
adjunkt v tabákové továrně	1	0
advokátní kancelista	1	0
berní inspektor	1	0
diurnista	1	0
důchodní	2	0
inspektor knížecích statků	1	0
inspektor státních drah	0	1
knížecí hospodářský správce	1	0
kontrolor tabákové režie	0	1
lesní inženýr liechtensteinský ³⁴⁾	1	0
notář	1	0
notářský kancelista	1	1

32. Podrobněji o tom Kolomý, J. – Sekotová, V. – Macková, M.: Radnice a dějiny městské správy. Lanškroun 1996, 96 s. Macková, M.: Příspěvek k poznání struktury obyvatelstva města Lanškrouna na počátku 20. století. In: *Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí*, 11, 2000, s. 44 – 64.

33. Dopad značné vážnosti, které se těšilo vzdělání mezi zemědělci v Čechách – zdá se, že bez rozdílu zda českými, či německými (druzí tvořili studenty lanškrounského gymnázia), je možné pozorovat i z *druhé strany*. Mnozí z těchto studentů se následně etablovali jako úředníci. Mezi úřednictvem sloužícím především u státních úřadů okresní úrovně je na konci 19. století zjištělné velké množství těch, kteří pocházeli z rolnických rodin. Mj. i o tom Macková, M.: K dějinám státního úřednictva venkovských okresů po roce 1870. (Na příkladu města Vysoké Mýto). In: *Studie k sociálním dějinám*, 2001 (v tisku).

34. Ačkoliv řada úředníků je výslovně označena jako liechtensteinská, přesto šlo většinou o lidi sloužící aktuálně mimo toto město, kam své syny vyslali studovat. U některých z nich dokonce ani není momentální místo služby blíže specifikováno. Dobovému vnímání stačila jejich příslušnost k tomuto hospodářskému komplexu.

obecní sekretář	1	1
okresní hejtman	1	1
okresní sekretář	3	1
okresní soudce	1	1
okresní školní inspektor	1	1
poštovní mistr	3	2
přednosta stanice	0	1
referent oceňování lesů	1	0
revident	1	0
ředitel cukrovaru	1	0
ředitel tabákové továrny	0	1
sekretář státní tabákové režie	0	1
sluha berního úřadu	0	1
sluha soudní	1	1
sluha úřední knížecí	0	1
solicitátor	0	1
soudní adjunkt (ve výslužbě)	0	1
správce spořitelny	0	1
správce statku	1	0
účetní liechtensteinský	2	0
úředník loterie	1	0
úředník obecní	0	1
úředník Severní dráhy	0	1
úředník soukromý	0	1
úředník spořitelny	0	1
úředník velkostatku	2	1
vedoucí liechtensteinského lesního úřadu	0	1
vedoucí pozemkových knih	4	0
vězeňský dohlížitel	0	1
vrchní inspektor státních drah	1	0
vrchní zemský soudní rada	1	0
výběrčí daní	0	2
zemský advokát	2	0
zemský soudní rada	0	1

Ve školním roce 1880/81 pocházelo z úřednických rodin 39 studentů, o 20 let později 29 studentů. Tento na pohled dost výrazný rozdíl je však v procentech z celkového počtu studentů nevelký. V prvním případě to znamená 15,8 % z celkového počtu studentů, ve druhém 14,1 % z celkového počtu studentů. Viditelné je zvyšování podílu technického úřednictva, i když ne všechny údaje jsou v tomto směru zcela rozlišitelné.

Kromě toho byl u 24 studentů (školní rok 1880/81) a následně u 16 studentů (školní rok 1900/01) zaznamenán poručník a zároveň jejich matka žila mimo město Lanškroun či nejbližší okolí, odkud mohl student denně docházet do školy, takže se nám tito studenti neobjeví v žádné další statistice. Poručník totiž o sociálním původu studenta vypovídá nesmírně málo a s tolika jinými vlivy, že jde o hodnocení naprosto specifické, a matky těchto studentů mnohdy bývaly uváděny jenom jmény,

bez dalšího upřesnění, protože nepatřily do rubriky *ubytovatel*, kde byly údaje mnohem přesnější.

Jako výjimka se ve sledovaném období vyskytoval na lanškrounském gymnáziu jediný privatista a zároveň jediný zástupce staré rodové šlechty v jedné osobě.³⁵⁾

Vzniklá nutnost ubytovat relativně velké množství mladých lidí dala ve městě vzniknout sice nevelkému, ale zato zajištěnému druhu obživy – pronajímání studentských bytů.³⁶⁾ Šlo o vhodný druh obživy především pro ženy, které disponovaly přiměřenými prostorami, ale tímto druhem příjmů v Lanškrouně nepohrdli ani rodiny, případně samostatně žijící muži. Ve školním roce 1880/81 bydleli studenti u 75 bytných, ve školním roce 1900/01 tyto služby poskytovalo 71 osob. V prvním případě šlo o 56 mužů a 19 žen, ve druhém o 40 mužů a 31 žen. Počet studentů, kteří bydleli společně u jediného pronajímatele, se dost lišil. Nejvíce jich bylo na bytě samo, ale vyskytují se i podnájemy, kde žilo zároveň 6 studentů. Nebylo pravidlem, že by všichni byli ze stejného ročníku. Naopak někteří bytní si zajišťovali kontinuitu příjmů tím, že průběžně doplňovali počet podnájemníků z mladších ročníků. Vzhledem k naznačenému vysokému počtu těch, kteří buď zcela ukončili studium, nebo přešli studovat do jiného města, to byla nutnost v tom případě, že z takto získaného nájmu měl být skutečně systematicky doplňován rozpočet domácnosti. Ne všude tomu ovšem prokazatelně tak bylo. Řada místních rodin, jejichž vlastní syn či synové právě na zdejším gymnáziu studovali, brala do podnájem jejich spolužáky, ať už ze stejného ročníku, nebo z jiných. Šlo tedy spíše o příležitostný výdělek, který sice mohl pomáhat zvládnout zvýšené finanční nároky v době studia vlastních dětí, ale v některých domácnostech měl zcela jistě především jiný efekt než finanční. V některých domácnostech přicházely v úvahu obě naznačené roviny zároveň. Kromě toho někteří z lanškrounských dočasných domácích poskytovali studentovi ubytování ze zcela jiných důvodů. Šlo především o kolegiální výpomoc otců na základě jejich vlastní profesní soudržnosti, což se projevilo například mezi lékaři,³⁷⁾ ale třeba i mezi příslušníky stejných řemesel a podobně.³⁸⁾ Jen výjimečně se tyto lidé objevují mezi pronajímateli studentských bytů i v jiných případech. Ačkoliv z předchozího vyplývá, že procento studentů pocházejících z úřednických rodin je relativně vysoké, až na naprosto ojedinělé výjimky nebyla mezi úřednictvem za-

35. Šlo o mladého hraběte Stubenberka, který měl jako domovskou adresu udaný ne příliš vzdálený Letohrad.

36. Při tehdejších dopravních možnostech bylo ubytování přímo ve městě žádaným řešením dokonce i pro studenty z okolních, relativně málo vzdálených, obcí. V prvním sledovaném období bylo zaznamenáno jen 7 studentů, kteří docházeli z nejbližšího okolí (tři z Lukové, dva z Dolního Třešňovce a po jednom z Lubníka a Rudoltic), kde zůstali bydlet u rodičů. Ve druhém období již takto denně docházelo 25 studentů, kteří zůstali bydlet u rodičů v nejbližším okolí města. 8 jich docházelo z Dolního Třešňovce, 5 z Albrechtic, čtyři z Rudoltic, po třech ze Žichlínska a ze Sázavy, po jednom z Horního Třešňovce a z tehdy již pouze výletního místa Zámeček, ležícího mezi Lanškrounem a Rudolticemi. Tento jev ovšem úzce souvisí i s tím, kolik studentů právě z těchto okolních obcí na gymnáziu studovalo. Mezi pronajímateli studentských bytů se v každém sledovaném období objevuje pouze jediný, který neměl dům přímo ve městě. Rozdíl v ceně zřejmě nevyvážil obtížnost každodenní pěší cesty, navíc v zeměpisné poloze, která nemá právě příznivé klima. U některých studentů pak nepochybně byla ve hře i prestiž adresy, na které pobývali.

37. Někdy taková kolegiální služba mohla být i docela náročná, jak ukazuje případ jednoho z lanškrounských lékařů, který poskytl byt synovi plukovního lékaře z Pardubic. Mladý muž buď nebyl studijní typ nebo jej studium nezajímalo, každopádně byl vždy hodnocen jako poslední ve třídě, což v tomto případě znamenalo, že propadal z pěti předmětů.

38. Takovou výpomoc lze zaznamenat dále například mezi soukeníky, kováři nebo soudními sluhy.

znamenána podobná *kolegiální výpomoc*.³⁹⁾ Kromě úřednických vdov, které budou ještě zmíněny, úřednictvo vystupovalo v roli studentských ubytovatelů jen naprosto ojediněle a výhradně ve své nejnižší složce.⁴⁰⁾ Podobná situace vznikla i v případě pospolitosti založené nikoliv na profesním, ale na věroučném základě. Lanškroun byl městem, kde ve druhé polovině 19. století byla velmi slabá židovská komunita a s nástupem radikálních všenežmecky orientovaných sil do čela města na jeho konci se její postavení ještě mírně zkomplikovalo. Nicméně v 80. letech se mezi těmi, kdo pronajímali byty studentům, objevuje několik jmen příslušníků tohoto společenství. Jejich podnájemníci pak byli výhradně Židé a nezáleželo na tom, jaké profese, ba zřejmě dokonce i jakého ekonomického zařazení byli rodiče takového studenta. Všichni tito lanškrounští Židé pak měli zároveň své syny na místním gymnáziu.⁴¹⁾ Celkem tam tehdy studovalo 26 židovských studentů, kteří pocházeli převážně z rodin obchodníků, továrníků či lékařů. Možná i o změně klimatu ve městě svědčí to, že ve školním roce 1900/01 nebyla taková rodina v Lanškrouně ani jedna a na celém gymnáziu studovalo pouhých pět studentů židovského vyznání.⁴²⁾

Mezi bytnými gymnazisty se objevuje trvale také ředitel lanškrounské měšťanské školy. Jeho postavení je v tomto srovnání trochu zvláštní, protože u něj bydleli vždy lehce prominentní studenti, kteří měli buď dost významně společensky zařazené otce, nebo oni sami vyžadovali poněkud zvláštní péči.⁴³⁾ Zdá se však, že ředitel měšťanky se podnájmou studentů nebránil, dokonce je možné předpokládat, že s tímto příjmem jeho rodina celkem trvale počítala. Na druhou stranu si jistě mohl podnájemníky pečlivě vybírat, protože byt právě u něj byl dostatečně prestižní na to, aby o něj byl stále zájem.

Podle počtu ubytovaných studentů u jediného domácího je struktura této *výdělečné oblasti* v Lanškrouně následující:

	školní rok 1880/81	školní rok 1900/01
na bytě 1 student	33	33
na bytě 2 studenti	22	12
na bytě 3 studenti	11	10
na bytě 4 studenti	3	1
na bytě 5 studentů	3	0

39. Kromě pro účely této statě zkoumaných hlavních katalogů dále například Macková, M.: Zapomenutý starosta. (Adalbert Kölbl von Geysing). Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí, Supplementum 2, Ústí nad Orlicí 1999, s. 8 – 10, 15.

40. Byl zaznamenán jediný diurnista. Viz. pozn. č. 39.

41. V rodině jednoho z nich, který bývá označován jako soukromník, ale také jako soukromý učitel či prostě jenom učitel (přesnější určení je pro Lanškroun té doby problém, protože neexistují téměř žádné srovnávací materiály, jako například sčítací operáty, domovní knihy či matriky obyvatel), žilo zároveň šest studentů na bytě a dva jeho synové v té době studovali. V jiné židovské rodině společně se dvěma syny studenty bydlel jejich spolužák, syn rabína z Nového Bydžova. Ve školním roce 1880/81 byly ve městě takové rodiny čtyři.

42. Čtyři studenti byli místní, tři z nich z obchodnických rodin (dvě živnosti vedly ženy, jednu muž), čtvrtý student byl syn okresního lékaře. Poslední student z této skupiny byl synem inspektora státních drah, který v dané době sloužil v Brně.

43. Bydlel u něj například jeden z těch studentů, kteří putovali po vzdělávacích ústavech monarchie následkem nevyhovujícího prospěchu, a přitom jejich otcové měli dost prostředků na to, aby synkům tuto jistě ne levnou *studijní turistiku* dopřáli. V té době ovšem na gymnáziu studoval i ředitelův vlastní syn. Na druhou stranu později také již zmiňovaný syn inspektora státních drah, který byl vynikajícím studentem a patřil k prvním uvedenému okruhu.

Profesní struktura lidí, kteří poskytovali ubytování studentům lanškrounského gymnázia, je poměrně pestrá, ale i v čase proměnlivá. Její složení se také liší ve skupině mužů a žen. Mezi muži je ve školním roce 1880/81 nejpočetněji zastoupená kategorie označovaná jako soukromník (15 ubytovaných studentů), která je ve školním roce 1900/01 zastoupena pouhými 3 ubytovanými studenty. Ve školním roce 1880/81 bydlelo u tkalců v Lanškrouně 10 studentů a stejný počet měl podnájem u některého z místních ševců. O dvacet let později je zaznamenán jediný student bydlící u tkalce a jediný bydlící u ševce. V prvním sledovaném období bydlelo 8 studentů u pekařů a 8 studentů u knihkupců, ve druhém u pekaře bydleli 3 studenti, knihkupec z tohoto okruhu zmizel zcela. V roce 1880 ubytovával 6 studentů místní sklenář, později se tato profese již nevyskytuje. Ve školním roce 1880/81 se vyskytují čtyři studenti u trafikantů, řezníků a cukrářů, tři u krupařů, zelinářů a gymnaziálního suplenta, dva studenti u klempířů, malířů, hrnčířů, diurnisty, gymnaziálního školního sluhy, obchodníka s moukou, rolníků, kovářů, truhlářů, přadláka, majitelů domů a blíže nespecifikovaného obchodníka. Po jednom studentovi měly na bytě domácnosti ředitele měšťanské školy, lékaře, bednáře, koláře, obchodníka se střížním zbožím, soukromého učitele, dalšího blíže nespecifikovaného učitele, hostinského, zahradníka, zámečníka, rentiéra a agenta. Oproti tomu ve školním roce 1900/01 je nejvíce studentů (8 osob) ubytováno u místních řezníků, z nichž většina zároveň provozovala hostinec, a další tři u hostinského. Pak následuje početná skupina obchodníků všeho druhu. 7 studentů bydlelo u dále nespecifikovaný obchodníků, čtyři u podomních obchodníků, čtyři u obchodníků se střížním zbožím, po dvou u obchodníka s uhlím a obchodníka s textilem. Pak následuje skupina řemeslníků. Po třech studentech bydlelo u místních kolářů a truhlářů, po dvou u krejčích a kamnáře, po jednom u zedníka a zahradníka. Mezi pronajímateli studentských bytů se objevují nově zemědělci (takový byt měli ve sledovaném roce tři studenti). Dva studenty měl na bytě strážmistr od četnictva. Po jednom studentovi mělo za svého bytného policejního strážníka, dílovedoucího v tabákové továrně, exportéra másla a vajec, soudního sluhy, školního sluhy, kapelníka, kočího, strážníka městské policie, úředního sluhy, vedoucího obchodu a dokonce gymnaziálního profesora. V tomto posledním případě se však nepřehlédnutelně projevila další tendence poskytování studentského bytu, totiž příbuzenské vazby.⁴⁴⁾ Jinak totiž byl zaznamenán jediný případ, kdy studenti bydleli u vyučujícího gymnázia.⁴⁵⁾

44. Šlo gymnaziálního katechetu P. Adolfa Brixu, který měl na bytě vlastního synovce. Což bylo ve všech zápisech náležitě zdůrazněno. Navíc synové i synovci všech pedagogů museli skládat zkoušku z předmětu, který jinak náležel do kompetence jejich otce či strýce, před ředitelem školy. To bylo vždy velmi pečlivě zaznamenáno v katalogu a opatřeno podpisem ředitele.

45. Šlo o suplenta tělocviku. Měl na bytě studenta páté třídy, syna účetního lanškrounského liechtensteinského velkostatku, který byl z Lanškrouna přeložen do Rumburka. Dále u něj bydlel syn vrchního inspektora státních drah. Ten přišel z vídeňského Akademického gymnázia s označením repetent (neprošel z latiny a řečtiny). V Lanškrouně však dosáhl z latiny i řečtiny dvojky, trojky z tělocviku a vše ostatní bylo ohodnoceno jako výborné. To mu stačilo v prvním pololetí na šesté místo ze 30 žáků a ve druhém dokonce na první místo z 26. Je otázka, nakolik to byl vliv razantního tělocvikáře, u něhož bydlel a který mu mohl být docela přijatelným vzorem, a nakolik to vypovídá o rozdílné úrovni obou vyučovacích ústavů. S ohledem na množství dostatečných a nedostatečných, které byly udělovány jeho spolužákům v Lanškrouně, a to i těm, kteří přišli z jiného gymnázia, se však zdá reálnější první varianta.

Příbuzenské vazby je možné vystopovat i v případě jediného uvedeného výměnkáře.⁴⁶⁾

Poněkud složitější se jeví situace mezi ženami, které pronajímaly studentské byty. Do této kategorie totiž způsob vedení hlavních katalogů v souladu s dobovým vnímáním zařazoval i vdovy, které bydlely ve společné domácnosti s vlastním synem. Je vhodné tyto dámy rozdělit na tři základní kategorie. Jednak ty, které ubytovávaly pouze cizí podnájemníky, ty jejichž syn studoval a zároveň měly na bytě dalšího studenta, a konečně ty, které jako vdovy žily s vlastním synem, ale byly vedeny jako bytné, protože syn měl stanoveného poručníka. V hodnocení žen v obou sledovaných obdobích je podstatný rozdíl. V roce 1880 jsou tyto dámy především označeny jako *vdova* s případným bližším určením pomocí profese zemřelého manžela a vlastní zaměstnání má specifikováno jen 11 z 24. V roce 1900 je označení *vdova* pro takovou ženu použito jen zcela výjimečně, i když mnohé z nich skutečně vdovami byly. Pokud nebylo možné najít odpovídající profesi, je žena označena alespoň jako *soukromnice*. Z 32 zaznamenaných žen jich 24 mělo určité vlastní povolání či postavení.

V domácnostech, v jejichž čele stála žena, bydleli studenti následujícím způsobem:

	školní rok 1880/81	školní rok 1900/01
ubytovávaly		
jen vlastního syna	5	15
vlastního syna a dalšího studenta	6	2
pouze cizího studenta	13	15

Na rozdíl od domácností zastupovaných mužem ženy braly do podnájmu méně studentů najednou. Vůbec se nevyskytují společné podnájmy pro 6 studentů, v obou sledovaných obdobích se ojedinele objeví čtyři a pět studentů v jediném podnájmu. Nejčastěji však šlo o jediného studenta na bytě.

Pokud má taková žena uvedenou vlastní profesi, pak celkem odpovídá dobovým možnostem zaměstnání na venkovském městě. V roce 1880 jsou kromě *soukromnic* uvedeny dvě *tkadleny* a po jedné *nádenice*, *švadlena*, *krupařka*, *sýrařka*, *pradlena* a *žena zhotovující ruční práce*. O 20 let později se objevují dvě *švadleny*, *punčochářka*, *obuvnice*, *rolnice*, *hostinská*, *mlékařka*, *obchodnice s potravinami*, *chalupnice* a *tři tovární dělnice*.⁴⁷⁾ V roce 1880 pouze tři z těchto žen ubytovávaly jen vlastního syna. Jediná z nich měla studujícího syna a zároveň na bytě dalšího

46. Měl na bytě vlastního, částečně osiřelého vnuka, kterému byl zároveň poručníkem, a jeho spolužáka. Ačkoliv se to zdá nepřiměřené, i osoby tohoto vzájemného vztahu byly zahrnuty mezi ubytované v podnájmu, zvláště když matka, vdova po učiteli, nebydlela ve městě. V podobně komplikovaném postavení se chápáním hlavního katalogu gymnázia ocitl například i student, který sice bydlel u matky – nádenice na statku v Horním Třešňovci, ale protože jeho poručníkem byl majitel tohoto statku, byl vedený jako jeho podnájemník.

47. Četnost továrních dělnic je dána tím, že v Lanškrouně byla státní tabáková režie, která ve svých provozech programově zaměstnávala především ženy. Jak dokazuje i tento malý vzorek, mohlo to být řešení pro zbytek rodiny po otcově smrti. Jedna z uvedených továrních dělnic je například vdova po mlynáři. Což byl nepochybně především prestižní pád do hlubin, ale na druhé straně schůdná cesta, pokud byla vůle na obou stranách. Tabáková režie totiž měla pro zaměstnávání žen věkový cenzus a starší ženy neměly být do práce přijímány. Lze však poměrně lehce zjistit, že právě toto nařízení nebylo místním vedením tabákové továrny velmi často dodržováno.

studenta. Zbývajících 7 mělo jen cizí studenty na bytě. V roce 1900 ubytovávalo pouze vlastního syna 11 žen (jedna z nich dva studující syny). Jedna z nich měla studujícího syna a zároveň na bytě další dva studenty. Zbývajících 11 žen mělo jednoho až čtyři cizí studenty na bytě. V této skupině je možné nalézt ženy, u nichž je jednoznačně patrné, že svou zaznamenanou profesí řeší materiální problémy vdovy. V některých případech je nepokrytě popsán společenský a s ním nepochybně související i hmotný propad rodiny pro smrti otce.⁴⁸⁾ Naopak živnost obuvnická či hostinec, které byly ženami na základě vdovského práva provozovány, svědčí o schopnosti některých z nich udržet rodinu ve stejné společenské vrstvě i za změněných podmínek. Vedení rolnických hospodářství ženami nebylo v poslední čtvrtině 19. století považováno okolím za výjimečný jev. Další dámy byly označeny jako vdovy. Některé bez další specifikace, některé blíže určeny. V roce 1880 jsou ze 13 vdov tři uvedeny jako bytné vlastního syna.⁴⁹⁾ Dalších pět mělo rovněž syna (v jednom případě dva syny) mezi studenty, ale kromě toho ještě v podnájmu jejich spolužáky. Ve třech případech jednoho, v jednom případě dva a v jednom dokonce čtyři podnajímníky.⁵⁰⁾ Posledních pět vdov mělo na bytě pouze cizí studenty v počtu od jednoho do pěti.⁵¹⁾ V roce 1900 jsou z 8 výslovně označených vdov tři, které ubytovávaly pouze vlastního syna.⁵²⁾ Jediná, která kromě studujícího syna měla i studentského podnajímníka,⁵³⁾ a zbývajících čtyři měly pouze platící cizí studentské podnajímníky.⁵⁴⁾ Jediná z těchto žen se objevuje v obou sledovaných obdobích. V obou figuruje jako *úřednická vdova*, zpočátku se třemi, po dvaceti letech již jen s jedním cizím studentem na bytě. Vdovou mohla být žena ve venkovském městě opravdu velmi dlouho.

Společnost vdov poskytujících ubytování gymnaziálním studentům je poněkud specifická. Sešly se zde především ženy, které se svým uplynulým manželstvím zařadily do kategorie inteligence. Jen ojedinělé výjimky jsou řemeslnické vdovy, z nichž vlastně pouze jediná ubytovávala pouze cizího studenta, další se v seznamu ocitly vlivem právního postavení vlastních dětí. Ačkoliv studenti svým sociálním původem tvořili velmi pestrou směs, pokud porovnáme, kdo z nich bydlel u takto ovdovělých bytných, zjistíme možná dost výrazná omezení. Ta určitě neplatila ohledně místa původu. Jasně patrná jsou však u sociálního určení studentů. Mezi podnajímníky ve školním roce 1880/81 byli syn majitele likérky, syn hajného, syn lesního, syn nadlesního, tři synové učitelů, sedm synů zemědělských rodin (bez rozlišení velikosti majetku), syn hostinského, dva synové poštmistrů, tři synové obchodníků, syn vedoucího pozemkových knih, syn mlynáře, syn notáře, syn ředitele cukrovaru, syn lékárníka, syn důchodního a dva synové blíže nespecifikovaných majitelů domu. Pokud uvážíme, že dobová klasifikace stavěla veškeré zaměstnan-

48. Týkalo se to například vdovy po řezníkovi, která byla nucena v roce 1880 nadále živit rodinu jako tkadlena.

49. Dvě z nich nejsou blíže specifikovány, jedna je určena jako vdova po dědičném rychtáři v Lukové. Jedné z nich současně v různých ročnících lanškrounského gymnázia studovali dva synové.

50. Jedna z nich je označena jako vdova po rolníkovi, další jako vdova po přednostovi stanice, vdova po výběrčím daní a dvě jako vdova po inženýrovi.

51. Jedna z nich je označena jako vdova po řezníkovi, jedna jako vdova po učiteli, další jako vdova po profesorovi a dvě všeobecně jako úřednické vdovy.

52. Dvě označeny obecně jako vdova, jedna jako vdova po ševci.

53. Vdova po strážmistru četnictva.

54. Jedna je označena pouze jako vdova, jedna vdova po úředníkovi, jedna vdova po učiteli a jedna vdova po lesním.

ce lesního hospodářství velmi vysoko, pak se jedná o celkem vybranou společnost. Je otázka, zda další zjištěné případy lze považovat za výjimky, které v daném případě potvrzují pravidlo, protože některé řemeslnické rodiny mohly být v těchto letech velmi solidně situovány. Jednalo se o jednoho syn nádeníka, jednoho syn zedníka, jednoho syn tkalce a jednoho syn krejčího.⁵⁵⁾ Šlo nejen o to, že tyto dámy dbaly na udržení úrovně, která jim v očích venkovského města náležela, ale například učitelské a profesorské vdovy čerpaly z kontaktů vytvořených v profesním světě jejich zesnulými manželi. Totéž je možné říci o úřednických vdovách. Vysoké číslo synků ze zemědělství nesporně ukazuje k jisté vážnosti, kterou tento stav měl, ale na druhé straně nelze nevycítit nespornou výhodnost takového podnájemníka. I opačně totiž v zemědělských kruzích vládla značná vážnost ke vzdělání (což dost neklamně dokazují uvedená čísla) a bytná byla zahrnována mezi ty, kdo se o vzdělání konkrétního zemědělského synka zasloužili. O dvacet let později už nelze jednoznačně mluvit o vdovách pronajímajících studentské byty. Je to však dáno již naznačenou změnou v chápání a tím i v pojmenovávání. Proto snad nebude tak nesrovnatelné uvést shodné údaje jako u prvního vzorku. Mezi studenty bydlícími v podnájmech u samostatně žijících žen bylo, kromě jejich vlastních synů, šest synů zemědělců, syn kontrolora tabákové režie, syn lesního pojezdného, šest synů učitelů, syn inženýra, syn dílovedoucího, dva synové (dvojčata u jediné bytné, učitelské vdovy) okresního školního inspektora, syn blíže nespecifikovaného továrníka, dva synové obchodníků, syn soudního adjunkta ve výslužbě, syn výrobce lněného zboží, syn hostinského, syn poštmistra a syn blíže nespecifikovaného soukromníka. Teoretickou výjimku z daného statusu představuje v tomto vzorku pouze jediný syn tkalce a dva studenti, u jejichž otců je použito označení *venkovan*, které není shodné z žádným z termínů, jež dobově označují nejrozumnější druhy zemědělců.⁵⁶⁾ Velmi podobné složení podnájemníků ukazuje, že se nejen příliš nezměnilo chápání toho, kdo by měl v takovém podnájmu bydlet, ale ani chápání toho, jaké postavení je třeba považovat za solidní či vážené. Nově se objevují snad jen technické profese, což souvisí se všeobecným vzestupem jejich potřebnosti a celkového rozšíření, a v důsledku toho i se vzestupem prestiže.⁵⁷⁾

Ženy se na lanškrounském gymnáziu ve sledované době nevyskytovaly ani jako studentky, ani jako vyučující, i když ve školním roce 1900/01 už mohly být dívky minimálně privatistkami těchto škol. V zázemí, které bylo pro úspěšný život takové školy nutné, se však vyskytují relativně velmi často. Gymnázium a jeho sekundární potřeby se pro některé tehdejší lanškrounské obyvatelky stalo společensky i v relaci k jejich vlastním schopnostem přijatelným zdrojem obživy či způsobem obstojného zvládnutí nastalé životní situace.

55. Tito studenti pocházeli z České Třebové, Žamberka, Tatenic, Žichlínka, Štítů, Přivratu, Ústí nad Orlicí, Lubníka, Zábřeha, Červené Vody, Svitav, Černé, Salmthalu, Albrechtic, Knapovce, Libivy, Drahanovic, Hohenfeldu, Lité, Králík, Vranovské Vsi, Ostaše, Nové Vsi na Moravě, Janova, Teplé, Rokytnice a Olomouce. Občas i několik ze stejného místa.

56. V tomto konkrétním případě jde o lidi ze Skuhrova a Rychnova na Moravě, avšak na několika místech jsou tak označováni i lidé žijící ve venkovských městech. Patrně je tak označena specifická skupina lidí zabývajících se zemědělstvím.

57. Tito studenti pocházeli z Knapovce, Oldřichovic, Krasíkova, Králík, Orliček, Vídne, Skuhrova, Se-manína, Rychnova na Moravě, Tatenic, Třebářova, Libchav, Ústí nad Orlicí, Damníkova, Freudenthalu v Rakouském Slezsku, Svitav, Dobrouče, Brna, Štítů, Ostrova, Květné, Plawa v Haliči a Čenkovic.

Ačkoliv Lanškroun ve druhé polovině 19. století nebyl komunikačně nedostupný, přesto příliv mladých lidí prakticky z celé monarchie znamenal jistě nepřehlédnutelný impuls pro místní styl života i směr myšlení. Na druhou stranu aktuální přítomnost *ci-zorodého* prvku v dosud svým způsobem kompaktním organismu města mohla zvětšit potřebu vědomého vymezení se *lanškrounským vlastencem*. Tento princip však fungoval i obráceně. Studenti byli vedeni k tomu, aby se z nich stali dobří němečtí vlastenci, dělající čest své škole. Obě tendence se vzájemně doplňovaly a ovlivňovaly. Lze proto zaznamenat, že synové některých významných rodáků, žijících mimo město, studovali na lanškrounském gymnáziu, ačkoliv nemuseli ze studijních či jiných důvodů měnit ústavy a putovat po monarchii.⁵⁸⁾ Naopak studenti lanškrounského gymnázia byli z valné části příchylní k ideám buršenshaftů, řada z nich dokonce neskrývala svou náklonnost k myšlenkám a politickým proklamacím G. Schönerrera.⁵⁹⁾ Ostatně i profesorský sbor na konci 19. a na počátku 20. století musel být nejenom německý, ale pokud možno *věrně německý* podle představ tehdejších špiček města. Ačkoliv do obsazování profesorských míst na gymnáziu nemohli přímo zasahovat, svůj případný nesouhlas dovedli dávat členové městské rady i městského zastupitelstva nepokrytě najevo.⁶⁰⁾ To vše nebránilo zájemcům z českých řad studovat na této škole, pokud k tomu měli jazykové předpoklady nebo byli schopni jazykovou odlišnost zvládnout.

Závěrem lze shrnout, že kromě původně deklarovaného povznesení prestiže města, které bylo nesporné, gymnázium přineslo do Lanškrouna i nový hospodářský impuls nejen tím, že se zvedl počet jeho obyvatel. Rozhodně se ve společenské struktuře města vytvořily minimálně dvě hodnotově nové kategorie. Středoškolští profesori posílili dosavadní státní zaměstnance a zároveň rozšířili na specifické úrovni počet učitelů ve městě. Přespolní student byla dokonce téměř úplně nová sociální kategorie, která se před tím ve městě objevovala jen krátce a sporadicky v souvislosti s tkalcovskou školou. Ovšem student gymnaziální měl odlišný charakter od studenta odborné školy. Vzájemné výrazné vazby mezi životem gymnázia a města jsou patrné v mnoha rovinách, ekonomické nevyjímaje.

Resumé:

Le lycée de Lanskroun de la langue d'enseignement allemande a été fondé en 1872. Le prestige de la ville a augmenté de cette raison. Cela s'est apparu de la manière particulièrement même dans la vie économique de la ville. Chaque année scolaire le nombre d'habitants élevait de plus d'une centaine de lycéens venant d'une autre province, souvent ils provenaient des endroits lointanés de la monarchie (les lycéens provenant de Lanskroun étaient seulement un peu plus nombreux). L'hébergement des lycéens est devenu, entre autre, une des possibilités du

58. Šlo například o syna vrchního zemského soudního rady Bibuse, který svou všude veřejně proklamanou *věrnost rodnému městu* dokázal i tímto způsobem.

59. Až před okresním hejtmánem jako výtržnost skončil večírek gymnaziálních abiturientů právě v roce 1881, protože nezůstalo jen u slavnostních přípitků na počest milovaného politika. Podrobněji o tom Macková, M.: Úředník Jeho Veličenstva. In: Osobnosti města Lanškrouna, Lanškroun 1997, s. 38 – 50.

60. SOKA ÚO, Archiv města Lanškroun, 150-C, 807-B.

gain pour les habitants de Lanskrone. Cette b6n6fice 6tait souvent profit6e de la part des femmes, surtout des veuves. C'6tait acceptable de la point de vue sociale m6me pour les veuves des employ6s de l' 6tat. Les liaisons entre la vie du lyc6e et de la ville 6taient tres diff6rentes, on ne peut pas oublier mentionner des associations d' 6tudiants, des f6tes et des divertissements. Mais il faut rappeler m6me le plan 6conomique est souvent omis.